

Mark David Pittaway, 1972–2010

Az *Eszmélet* mostani munkástematikával foglalkozó blokkja nemcsak fel-eleveníti a portugál munkástanácsok, illetve az elbukott 1989-es magyar kísérlet példáján az öngazgató társadalom eszményét és a kísérletekhez kapcsolódó tapasztalatokat, hanem meg szeretne emlékezni az ehhez az eszmerendszerhez kapcsolódó, tragikusan fiatalon, 39 éves korában elhunyt Mark David Pittaway (1972–1910) angol munkástörténészről, aki az *Eszmélet* rendszeres szerzői és támogatói közé tartozott.

Mark Pittaway nagyon fiatalon került kapcsolatba Magyarországgal. Annyira beleszeretett hazánkba, hogy doktori témáját is innen választotta: a munkások és a Rákosi-rendszer kapcsolatát vizsgálta, különösen azt, hogyan reagáltak a munkások a kommunista párt üzem- munka- és bérátszervezési kísérleteire. Ez a disszertáció alapozta meg Marknak azt a könyvét, amelyik életében már nem jelenhetett meg (*A munkásállam: Az ipari munkásság és a szocialista Magyarország megteremtése 1944–1958*). Mark nagy érdeme, hogy társadalomtörténeti vizsgálatai során szembe mert fordulni a *mainstream* historiográfiában meggyökerezedett meggyőződéssel, amely szerint a szocializmust pusztán a győztes szovjet hadsereg erőltette rá Magyarországra, és a rendszer soha, semmiféle legitimitást nem élvezett, még azoknak a munkásoknak a körében sem, akiknek a nevében uralkodott. Megmutatta, hogy Magyarországon – szemben a háború utáni Ausztriával, amelynek történetét Mark szintén alaposan tanulmányozta a levéltári források révén – volt egy alulról jövő nyomás is, amely segítette a rendszer radikalizálódását. Magyarországon a kommunista párt politikája kezdetben élvezett egy bizonyos népszerűséget. Miközben Mark munkája fontos hozzájárulás a kor társadalomtörténetéhez, elméleti szempontból is nagyon jelentős teljesítmény, mert más szemszögből vizsgálja meg a rezsिम legitimitásának kérdését, mint a totalitárius paradigmával operáló történészek. Elemzése megmutatja, hogy nem a „kommunizmus” okozta a régió gazdasági elmaradottságát; ellenkezőleg, a gazdasági elmaradottság és a lakosság nagy részének nyomora is segítette – a Vörös Hadsereg mellett – a kommunista diktatúra kiépülését Magyarországon, míg a szomszédos Ausztriában a társadalmi környezet és a kommunista párt népszerűtlensége megakadályozta egy hasonló rezsिम kialakulását. Magyarországon hiányoztak a polgári demokrácia társadalmi és gazdasági gyökerei, és ezért a baloldali populizmusnak is volt, lehetett egy bizonyos alulról jövő hajtóereje.

Mark éppolyan otthonosan mozgott Kelet-Európában, mint Nyugaton, mind szellemileg, kulturálisan, mind pedig nyelvileg. Beszélt magyarul, németül, olaszul, szellemi nyitottsága pedig lehetővé tette számára, hogy tökéletesen beilleszkedjen az általa vizsgált országok közösségébe, kultúrájába. Az a szellemi út, amelyen vállaltan végigment, szembe fordult a *mainstream* gondolkodással, és nem könnyítette meg munkájának sem nyugati, sem keleti elfogadtatását. Igaz, a totalitárius paradigmát egyszer már meghaladta a mérvadó nyugati akadémia, Kelet-Európában azonban 1989 után új reneszánszát élte a náciizmust a kommunizmussal azonosító megközelítés. Az új kelet-európai politikai elit is sokat tett ezért a „reneszánst”, amelynek célja az volt, hogy a marxizmus-leninizmus legitimációs ideológiáját felváltsa a Nyugat hidegháborús ideológiájának számító totalitarizmus-„teorémával”. Kelet-Európában ezért számíthat úttörőnek az a nyugati történész, aki a rendszerváltás után elutasítja ezt a paradigmát.

Pittaway munkáinak nyugati fogadtatása sem volt egyértelmű. A nyugat-európai baloldal jó része nem fogadta el, hogy a „létező szocializmus” valóban létezett; ők a kapitalizmus egy sajátos változatát, az államkapitalizmust látták ezekben a rendszerekben. Mark egyszerre vitatkozott mind a totalitárius paradigmával, mind pedig az államkapitalizmus tézisével. Meggyőződése szerint a diktatúrát nem csak felülről erőltették rá Magyarországra, hanem a munkások is aktívan tudták alakítani ezt a rendszert. Nemcsak elvetette az államkapitalizmus téziséét, hanem rámutatott a rendszer valóban szocialista vonásaira, egy korábban példa nélkül álló társadalmi mobilitásra és kulturális felemelkedésre.

Több nyelven és nemzetközileg rangos folyóiratokban publikált elemzéseiben Pittaway kiemelt szerepet szánt a munkáskultúrának és a rendszer legitimációjának. Ez a kultúra még 1956-ban is elég erős volt ahhoz, hogy megingassa a „munkásállamot”, 1989-ben azonban a szocialista rendszer szétporladt legitimitása nem tudta megakadályozni a kapitalista restaurációt. Legújabb kutatását Pittaway már nem tudta befejezni; de eddigi munkássága nem megkerülhető azok számára, akik komolyan el kívánják mélyedni a régió munkástörténetében, és olyan elhivatottságot éreznek a téma iránt, ami Mark minden kutatását irányította. A magyar munkástörténet nagyon sokat köszönhet a tragikusan fiatalon meghalt angol munkástörténésznek.